

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Кафедра естрадного та народного співу
ПАЛЬВАЛЬ ЮЛІЯ-ВЕРОНІКА ОЛЕКСІЇВНА
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
МАГІСТЕРСЬКОГО ТВОРЧОГО ПРОЕКТУ

на тему: РОК-ОПЕРА В ІСТОРІЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

за другим (освітньо-професійним) рівнем вищої освіти

галузі знань: 02 Культура і мистецтво

спеціальності: 025 Музичне мистецтво

Теоретичне обґрунтування творчого мистецького проекту

містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів

мають посилання на відповідне джерело

 Пальваль Ю.-В. О.

підпис здобувача

Творчий керівник: Манько С. Б., кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри естрадного та народного співу ХДАК

Науковий керівник: Манько С. Б., кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри естрадного та народного співу ХДАК

Харків, 2025

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ РОК-ОПЕРИ.....	8
1.1. Розвиток жанру рок-опери у світі.....	9
1.2. Значення рок-опери у становленні культури.....	11
1.3. Історія розвитку рок-опери в Україні.....	12
1.4. Функціонування рок-опери в Україні.....	14
Висновки до Розділу 1.....	15
РОЗДІЛ 2: ВИКОНАВСЬКИЙ АСПЕКТ В ЖАНРІ РОК-ОПЕРА В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Виконавська специфіка в рок-операх.....	19
2.2. Виконавський аналіз композиції «Свобода» рок-опери «Біла Ворона».....	21
2.3. Аналіз виконавців пісні «Свобода» з рок-опери «Біла Ворона».....	24
Висновки до розділу 2.....	27
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми науково-дослідної роботи. У сучасному мистецькому просторі України дедалі більше уваги привертають жанри, що поєднують різні види творчості, формуючи нові форми музично-театрального самовираження. Одним із таких синтетичних жанрів є рок-опера, яка поєднує елементи академічного вокалу, рок-музики, театрального мистецтва та драматичної гри. Цей жанр став важливою віхою у розвитку світової та української музичної культури, адже він об'єднує традиції й інновації, водночас відкриваючи нові способи художнього висловлення.

Вибір теми «Рок-опера в історії музичної культури України» зумовлений необхідністю ґрунтовного дослідження цього жанру на українській сцені, оскільки він залишається недостатньо вивченим у науковій літературі. Українська рок-опера пройшла унікальний шлях розвитку — від перших спроб у 1970–1980-х роках до масштабних постановок нашого часу. Вона стала особливою формою культурного самовираження, що поєднала музику, поезію і театр, зберігаючи при цьому національні мотиви та художні традиції.

Актуальність теми зумовлена тим, що українська рок-опера не лише відображає музичні тенденції свого часу, а й виконує важливу соціально-виховну роль. Завдяки яскравим образам, емоційній насиченості та близькості до молодіжної аудиторії цей жанр сприяє формуванню світогляду, вихованню патріотичних почуттів, інтересу до історії та духовних цінностей. Особливої уваги заслуговують роботи українських авторів і виконавців, які створили унікальні твори, зокрема рок-опери на історичні чи духовні теми, що підтримують національну ідентичність.

Дослідження української рок-опери дає змогу визначити її жанрово-стильові особливості, прослідкувати етапи становлення, оцінити її роль у розвитку національної музичної культури, а також її вплив на сучасну сцену. Окрім мистецтвознавчої цінності, це питання має і культурологічне значення,

оскільки демонструє шляхи інтеграції світових тенденцій у контекст української творчості.

Зв'язок з науковими програмами, темами, планами. Робота виконана на кафедрі естрадного та народного співу Харківської державної академії культури відповідно до базової наукової теми кафедри.

Мета дослідження полягає у аналізі становлення та розвитку жанру рок-опери в українській музичній культурі, зокрема у визначенні його художніх, музичних і драматургічних характеристик, а також у виявленні значущості цього жанру для розвитку сучасного українського музичного мистецтва.

Об'єктом дослідження є рок-опера як жанр музично-театрального мистецтва, розглянутий у контексті української музичної культури.

Предмет дослідження охоплює процеси формування, жанрово-стильові характеристики та художню специфіку українських рок-опер, включаючи їхнє значення і роль у культурному середовищі України.

Методологічна база дослідження.

Основу дослідження складає комплекс наукових підходів, що дозволяють всебічно вивчити феномен рок-опери як складного синтетичного жанру музично-театрального мистецтва.

У ході дослідження використано такі методологічні підходи:

- Історико-культурний підхід — для визначення передумов виникнення рок-опери, аналізу її розвитку у світовому та українському музичному просторі, а також для вивчення її взаємозв'язку із соціально-культурними процесами різних епох.
- Мистецтвознавчий підхід — для дослідження музичних, драматургічних та сценічних особливостей українських рок-опер і оцінки їх впливу на формування сучасного театрального мистецтва.
- Порівняльно-аналітичний підхід — для порівняння українських і зарубіжних рок-опер, виявлення спільних і відмінних рис у їх стилістиці, тематиці та художніх засобах виразності.

- Культурологічний підхід — для аналізу рок-опери як дзеркального відображення суспільних цінностей, світоглядних орієнтирів і національної самобутності.

- Системний підхід — для розгляду рок-опери як комплексного явища, що інтегрує музику, драматургію, хореографію, сценографію та виконавську майстерність в єдину цілісну структуру.

Теоретичну базу даного дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі музикознавства, теорії та історії музики, вокального та інструментального виконавства. Ключові напрямки та приклади робіт включають:

- О. Козаренко, Л. Кияновська, І. Сікорська, М. Загайкевич, О. Зінкевич, Ю. Булка — щодо аспектів розвитку українського музичного мистецтва ХХ–ХХІ століть;

- Л. Корній, І. Коханик, В. Москаленко — у сфері вивчення жанрової еволюції сучасної музики; В. Медушевський, Б. Асаф'єв, Є. Назайкінський — у контексті теоретичних питань музичного мислення, художньої інтонації та семантики музики;

- Т. Черкашина-Губаренко, Л. Шаповал, О. Бенч — стосовно музично-театральних жанрів і взаємодії різних видів мистецтв;

- роботи закордонних авторів, зокрема Т. Адорно, С. Фріфільда та Р. Вільямса, які присвячені культурологічному аналізу масової культури та рок-музики.

Додатково під час підготовки роботи було використано аналітичні матеріали про знамениту українську рок-оперу «Біла ворона» Ю. Рибчинського й Г. Татарченка, що відображає національну своєрідність цього жанру.

Наукова новизна роботи.

Дослідження пропонує комплексний аналіз становлення та еволюції української рок-опери як самобутнього жанру музично-театрального

мистецтва, який до цього часу залишається недостатньо вивченим у вітчизняному музикознавстві.

У рамках цього дослідження здійснено:

- систематизацію етапів розвитку української рок-опери — від експериментальних починань 1970–1980-х років до сучасних сценічних постановок;
- визначення особливостей формування національної моделі рок-опери, яка інтегрує елементи світового музичного досвіду з українськими культурними традиціями;
- аналіз жанрово-стильових характеристик українських рок-опер, охоплюючи їхню тематику, драматургію та музичну виразність;
- вивчення ролі українських композиторів, поетів і виконавців у становленні й розвитку цього жанру;
- оцінку впливу рок-опери на розвиток сучасного українського музичного театру і її важливість у популяризації національного мистецтва серед молодіжної аудиторії.

Практичне значення.

Практичне значення цього дослідження полягає у можливості застосування його результатів у навчальній, науковій, культурно-просвітницькій та мистецькій діяльності. Проведена робота сприяє більш глибокому розумінню процесів розвитку сучасного українського музично-театрального мистецтва, дозволяючи розглядати рок-оперу як значущий елемент формування національної культурної свідомості.

Отримані результати можуть бути застосовані:

- у навчальному процесі — під час викладання дисциплін таких, як «Історія музичної культури», «Музична література», «Культурологія», «Історія сучасного мистецтва», «Аналіз музичних форм» та інших;

- у наукових дослідженнях студентів і викладачів — як база для подальшого вивчення розвитку української музичної культури, музично-сценічних жанрів та інтеграції різних видів мистецтв;
- у практичній діяльності митців і педагогів — для створення навчально-концертних програм, сценаріїв, лекцій-концертів, вистав чи презентацій, присвячених історії рок-опери;
- у сфері культурно-просвітницької роботи — з метою популяризації сучасної української музики серед молоді, розробки тематичних мистецьких проєктів, постановок та фестивалів.

Дослідження може стати цінним джерелом інформації для музикантів, режисерів, виконавців, композиторів, викладачів і студентів мистецьких закладів, що прагнуть глибше усвідомити роль і значення рок-опери у національному мистецтві.

Апробація дослідження. Робота обговорювалася на засіданнях кафедри естрадного та народного співу Харківської державної академії культури. Та тези доповіді були представлені на Міжнародній науковій конференції присвяченій 95-річчю Харківської державної академії культури «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» що проходила 20-21 листопада 2025 року.

Публікації. Тези на тему «Рок-опера в історії музичної культури України» були опубліковані в збірці вищезазначеної конференції.

Структура роботи. Дана робота складається зі Вступу, двох Розділів, 7 підрозділів, Висновків, Списку використаних джерел (21 позиція). Загальний обсяг науково-дослідницької роботи 32 сторінки, з яких основного тексту 23 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ РОК-ОПЕРИ

Рок-опера в перекладі з англійської – це музично-театральний жанр, що об'єднує драматичну структуру та сюжетну масштабність класичної опери з характерними елементами рок-музики, включаючи вокальну стилістику, інструментальне оформлення та ритмічну основу.

Рок-опера є монументальним музичним твором. Її основою завжди є цілісний сюжет із чітко вибудованою драматургією, а також деталізованою розробкою персонажів та конфліктів, що притаманне традиціям класичної опери та музичного театру. Рок-опера відрізняється від звичайних музичних циклів тим, що у ній кожна композиція логічно пов'язана з попередньою та продовжує спільну фабулу.

Як і в класичній опері, в рок-опері є арії, дуети, ансамблі та хорові сцени. Але манера виконання суттєво відрізняється. Тут застосовується характерна для рок-музики манера співу, яка емоційно насичена, виразна, з різкими переходами. Часто використовуються прийоми з криками та хрипами у голосі, що добре демонструють драматичні акценти у творі.

Базою музичного супровіду є склад рок-гурту, тобто електрогітари, бас-гітару, ударні та клавішні інструменти. Також для розширення музичного ефекту та розширення гармонійної палітри часто додаються симфонічні елементи. Вони створюють об'ємніше та багатше звучання.

Перші рок-опери створювалися у форматі студійних альбомів, тобто це була записана концептуальна історія, що сприймалася як єдиний музичний твір. Згодом їх перенесли на сцену в якості театральних вистав, мюзиклів з хореографією, костюмами, декораціями та візуальними ефектами. Також на основі рок-опер почали знімати кінофільми.

Рок-опера є особливою формою мистецтва, що поєднала у собі музику, театральну виставу та літературний зміст, за рахунок чого створився цілісний та естетичний драматичний твір.

1.1. Розвиток жанру рок-опери у світі

В еволюції рок-опери, що почалася наприкінці 1960-х років, є кілька важливих етапів розвитку та становлення жанру.

В середині 1960-х років почали з'являтися перші концептуальні альбоми, що стали передумовами виникнення цього жанру. Їх створювали популярні гурти. В цих альбомах усі композиції були об'єднані спільною історією або темою. Одним із перших прикладів такого підходу став альбом "Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band" гурту The Beatles (1967), що надихнув музичну спільноту до подальних експериментів у цьому напрямку.

Одним з перших вагомих творів у формуванні рок-опери став альбом "S.F. Sorrow" (1968), The Pretty Things, в якому вже відстежувався наскрізний сюжет та була виразна драматургія. До його складу входили численні елементи, які згодом стали відзнакою рок-опери.

Найбільшим проривом у формуванні жанру рок-опери став твір "Tommy" (1969) гурту "The Who". Саме його автор, Піт Тауншенд, який був лідером цього гурту, вперше використав термін "рок-опера [3, с. 102–111]". Ця історія була про хлопчика, що став генієм попри втрату слуху, зору та мови. Цей твір здобув величезну популярність, був адаптований для театру та кіно, утвердивши статус жанру на світовій сцені.

"Jesus Christ Superstar" (1971), Ендрю Ллойда Веббера та Тіма Райса став найбільш відомим та впливовим твором початку 1970-х років. Цей твір був спочатку випущений як студійний альбом, вокальні партії якого виконував Ієн Гіллан, що був фронтменом Deep Purple. Згодом цей альбом трансформувався у бродвейський мюзикл та кінофільм, що продемонстрував широкий спектр художніх і комерційних можливостей жанру. "Jesus Christ Superstar" став класикою світового музичного театру.

"Золотий вік" рок-опера [3, с. 102–111] пережила у 1970-ті роки. В цей час жанр активно розвивається в межах прогресивного та арт-року. Він

поєднує у своєму складі філософські ідеї, сценічну масштабність та складні музичні форми.

Одним із найяскравіших прикладів цієї епохи став альбом "Quadrophenia" (1973), гурту The Who, в якому розкривалася проблема молодіжної субкультури модів.

Ще одним культовим твором став "The Wall" (1979), гурту Pink Floyd. Не дивлячись на класифікацію цього твору як концептуального альбому, за своєю структурою та постановочним розмахом він фактично є рок-оперою – з цілісним сюжетом, розвитком конфліктів і подій та видовищною сценічною постановкою.

Великий внесок у розвиток рок-опери у Східній Європі зробив Олексій Рибников. У творі "Зірка і Смерть Хоакіна Мур'єти" (1976) він поєднав рок-оперу зі східноєвропейськими традиціями у музиці. В 1981 році з'явилася рок-опера [3, с. 102–111] "Юнона та Авось", що була створена Олексієм Рибниковим та поетом Андрієм Вознесенським. У цій постановці рок був поєднаний з елементами православної літургії та романтичної історії. Ця рок-опера стала культовою та залишається в театральному репертуарі по цей день.

В 1990-х роках рок-опера продовжує розвиватися та стає більш різноманітною. В цей час з'являються твори в межах прогресивного та пауер-металу, які відзначають складність сюжетів та епічне звучання. Яскравими представниками жанру цієї епохи стали альбоми "Streets: A Rock Opera" (1991) гурту Savatage, "Metropolis Pt. 2: Scenes from a Memory" (1999) Dream Theater, а також масштабний суперпроект Тобіаса Заммета "Avantasia", який створив на початку 2000-х років серію рок-опер, до яких були залучені провідні рок-виконавці.

З початком XXI століття рок-опера знову набуває популярності та стає більш популярною у масовій культурі. Яскравим прикладом цієї пори став "American Idiot" (2004) від гурту Green Day. Ця рок-опера [3, с. 102–111] стала постановкою на Бродвеї та здобула декілька нагород "Тоні". Також в цей час жанр розширює свої межі, наближуючись за своєю формою до мюзикла. Це

відстежується в таких знакових творах як "Rent" (1996) Джонатана Ларсона та французькій постановці "Mozart, l'opéra rock" (Моцарт, рок-опера, 2009).

За цей час рок-опера трансформувалася від студійного концептуального альбому до окремого сформованого жанру музично-театрального мистецтва. В ній гармонійно поєднується динаміка та свобода рок-музики та структура класичної опери. Таким чином, рок-опера здатна передавати масштабні емоції та драматичні історії.

1.2. Значення рок-опери у становленні культури

Рок-опера стала унікальним явищем, яке поєднало в собі елітарне та масове мистецтво – оперу, яка вважалася "високою" формою мистецтва та рок-музику, що належала до популярної, "низької" культури. Завдяки цьому поєднанню твори із серйозними драматичними, історичними та філософськими сюжетами стали зрозумілі широкій аудиторії. Особливо привабливими для молодого покоління стали традиційні для рок-музики інструменти, а саме електрогітари, клавішні, ударні та емоційна манера вокалу, що передають глибокі почуття та ідеї в сучасному звучанні.

Завдяки рок-операм, нового поштовху у розвитку зазнали концептуальні альбоми [3, с. 102–111]. Якщо раніше для музичної платівки було достатньо тільки спільної теми, то тепер альбоми перетворилися на повноцінні музичні драми, де кожна пісня – це окрема сцена або арія. Цей підхід значно розширив можливості рок-музики, підштовхнувши розвиток арт-року та прогресивного року. Цю ідею складних музичних творів розвивали багато гуртів: "Genesis", "Dream Theater" тощо.

Рок-опера стала способом суспільного самовираження та мала потужний соціальний та політичний вплив. Багато творів, наприклад "Jesus Christ Superstar" і "The Wall" розкривала теми релігії, психологічних травм, влади та суспільного тиску. Вони зносили всі табу та піднімали на сцені теми дискусії про людину, свободу, мораль та віру.

Ще однією важливою роллю рок-опери є створення нового формату сценічного шоу. Її постановки стали справжніми мультимедійними перформансами, завдяки використанню кінопроекцій, світлових та піротехнічних елементів та складних декорацій, що перетворило постановки на масштабні видовища. Це мало значний вплив на розвиток концертної культури та загалом сучасного шоу-бізнесу.

Як і кожен жанр музичного мистецтва у своєму розвитку рок-опера набувала рис національних культур, поєднуючись їх місцевими театральними та музичними традиціями. Так, наприклад українська "Біла ворона" поєднала у собі національну історію, народний мелос і сучасне звучання [15]. Це дозволило рок-опері зайняти важливе місце в історії світової та національних музичних культур.

1.3. Історія розвитку рок-опери в Україні

На формування української рок-опери як унікального мистецького явища значний вплив мав процес національного відродження та намагання поєднати сучасну рок-музику з академічними жанрами мистецтва. Періодом найактивнішого її розвитку був кінець радянської епохи та перші роки незалежності України.

Перші спроби створення рок-опер в Україні, як були у 1970-1980-х роках, стримували ідеологічні обмеження радянської влади. Не зважаючи на популярність жанру в РРФСР, в Україні майже не створювались україномовні твори. Від авторів вимагали писати російською або створювались умови, щоб залишити їх маловідомими. Прикладом цього є рок-опера "Дівчина і Смерть" (1978) Євгена Лапейка, яка стала прашуром національного стилю[3, с. 102–111].

В кінці 1980-х років почалися зміни в СРСР, які були спричинені Перебудовою та зростанням інтересу до національної культури. Вони стали поштовхом до створення першої значущої української рок-опери "Біла

ворона" (1989) – спільного автору поета Юрія Рибчинського та композитора Геннадія Татарченка. Основою цієї рок-опери є історія Жанни д'Арк [1, с. 92–101], але вона стала символом духовної та національної боротьби українського народу. У ній поєдналися драматичні риси класичної опери, експресивність року з глибоким філософським підтекстом. "Біла ворона" стала знаковим явищем у музичному мистецтві та першим кроком до створення українських традицій у жанрі.

З моменту набуття Україною незалежності, рок-опера продовжує розвиватися, але досі не настільки популярна, як мюзикл. Українські театри час від часу оновлюють відомі постановки. Зокрема, рок-опера "Біла ворона" і сьогодні йде на сцені Національної оперети України та інших театрів країни, також створюються деякі нові проєкти, наприклад рок-опера "Тарас Бульба"(2021), яка показує цікавість сучасних митців до національної творчої спадщини. На сьогоднішній день в жанрі української рок-опери йдуть активні експерименти з поєднанням класичного вокалу, сучасного року, елементів фольклору та етнічної музики.

Всім українським рок-операм притаманні характерні риси, які надають унікальність жанру: національно-патріотична тематика, яка зосереджена на філософії свободи, історії та героїзмі (на відміну від західних рок-опер, де найчастіше використовуються соціальні чи релігійні питання); важливим є поєднання жанрів, а саме рокових ритмів, гітарних партій, емоційного вокалу із академічною структурою опери (аріями, хорами, дуетами); часто використовуються елементи автентичної народної музики; театральна спрямованість жанру – більшість українських рок-опер створені здебільшого для театрального виконання, а не для студійного запису, що робить їх ближчими до традицій музично-драматичного театру, ніж до західних альбомних проєктів [3, с. 102–111].

Таким чином, українська рок-опера сформувалася як самобутній жанр, який не зважаючи на відносну камерність і невелику кількість постановок, продовжує свій розвиток. В своєму складі вона інтегрує елементи сучасної

музики, театральної традиції та національної символіки і залишається важливою складовою українського творчого простору.

1.4. Функціонування рок-опери в Україні

В Україні рок-опера є особливою формою музично-театрального мистецтва та ґрунтується на театральних інституціях і вирізняється національно-патріотичним та історичним змістом. Це специфічний та престижний жанр, де є потреба у значних ресурсах та універсальних виконавцях [3, с. 102–111]. Він займає своє місце між оперою, мюзиклом та сучасним роком, але при цьому зберігає українську національну ідентичність.

Основним майданчиком для розвитку української рок-опери є театральні інституції, в репертуар яких включено рок-опери. Національні та обласні театри є найбільш стабільною платформою для жанру. Такі постановки як "Біла ворона" чи "Orpheus & Eurydice" демонструють, що жанр є привабливим для публіки. Але через особливості, а саме складність та масштабність постановок, театри адаптують музичний матеріал до можливостей театрального оркестру та артистів. Важливу роль у розвитку та постановці відіграють незалежні проєкти, які зазвичай реалізуються завдяки спонсорам або Українському культурному фонду. Деякі постановки, як наприклад "Тарас Бульба", виконуються у форматі концертних прем'єр, або спеціальних фестивальних виступів. Київська опера та інші музичні театри інколи звертаються і до світових хітів, наприклад "Ісус Христос – суперзірка" та до сучасних українських рок-опер, поєднуючи музику відомих українських гуртів. Наприклад, запланована постановка рок-опери "Патріот" на музику Скрябіна та Братів Гадюкіних.

В своїй тематиці українська рок-опера поєднує два головні напрями – національно-патріотичний та сучасно-соціальний. Більшість творів ґрунтуються на історичних сюжетах, де головними героями стають борці за свободу, віру та гідність. Серед прикладів цього напрямку - "Біла ворона" про

Жанну д'Арк як символ боротьби за віру й ідеали та "Тарас Бульба". Ці твори поєднують історичну основу з філософським підтекстом. Після 2014 та 2022 років жанр почав звертатися до тем національного єднання, війни, самопожертви, волонтерства тощо. В центрі уваги є проєкти, які були присвячені захисникам України. В цей час рок-опера стає не лише мистецьким, а й соціокультурним явищем та інструментом для осмислення української національної ідентичності в буремні часи.

З точки зору виконавського мистецтва, українська рок-опера потребує злиття кількох мистецьких складових, а саме академічного вокалу, енергії рок-музики та драматичної акторської гри. Артисти мають бути універсальними, володіти техніками естрадного та академічного співу, мати драматичне чуття та сценічну харизму [3, с. 102–111].

Не зважаючи на свою культурну та естетичну вагомість, жанр постійно стикається з певними труднощами. Найперше – це висока вартість постановок через великий склад учасників, а саме рок-гурт, симфонічний оркестр, хор, балет, актори та технічна команда. Тому реалізація таких масштабних проєктів залежить від державних грантів, спонсорської підтримки або меценатства. Іншою вагомою проблемою також є дефіцит виконавців, що в змозі поєднати академічну школу та сучасну рокову манеру вокалу.

Отже, функціонування рок-опери в Україні будується на перетині музики, театру та патріотичного мистецтва. Не зважаючи на фінансові та кадрові дефіцити, жанр рок-опери має потенціал для подальшого розвитку та залишається важливою формою мистецького самовираження національного суспільства.

Висновки до розділу 1

Цим дослідженням встановлено, що рок-опера функціонує як особлива форма музично-театрального мистецтва, що поєднує академічну традицію з сучасною рок культурою та є одним із найяскравіших і найдинамічніших

жанрів музично-театрального мистецтва другої половини XX-XXI століття. Вона займає своє місце між класичною оперою, концертним роком і мюзиклом та зберігає при цьому та гармонійно поєднує емоційність, глибокий філософський і соціальний зміст та сучасні музичні засоби виразності.

За час свого становлення рок-опера трансформувалася від експериментального жанру до визнаної сценічної форми. Вона об'єднала мільйони слухачів і глядачів. Основи жанру заклала творчість таких митців як Ендрю Ллойд Веббер, гурти The Who та Queen. Вони сформували його естетичні канони та вплинули на розвиток музичного театру в усьому світі.

В Україні рок-опера розвивалася в особливих історичних та культурних умовах, що мало визначний вплив на формування її унікального характеру, та інтегрувала європейські художні тенденції з національними традиціями. Українські митці – Володимир Бистряков, Юрій Рибчинський, Григорій Татарченко, а також інші митці незалежної доби – створили низку автентичних творів, у яких поєднали історичну пам'ять суспільства, національну тематику, духовні цінності і сучасні музичні форми. Таким чином, українська рок-опера стала відображення духовних пошуків суспільства, засобом осмислення національної ідентичності та є яскравою формою вираження української ідентичності та сучасного бачення культурних процесів через музику.

На теперішній час рок-опера в Україні зберігає статус актуального мистецького жанру, який об'єднує різні види сценічного мистецтва, а саме театр, музику, літературу, сучасні технології та викликає зацікавленість широкої аудиторії глядачів. Її тематика включає історичні, морально-етичні, духовні та соціальні питання, завдяки чому цей жанр не лише засіб естетичного задоволення, а й дієвий інструмент виховання та культурного розвитку молоді завдяки формуванню культурної свідомості та патріотичного світобачення.

Отже, рок-опера займає важливе місце в історії світової та національної музичної культури. Вона відображає художні тенденції свого часу, а також сприяє збереженню, оновленню та розвитку національних традицій,

поєднуючи духовне та масове мистецтво. Подальший розвиток жанру в світі та в Україні пов'язаний з його модернізацією, розширенням тематичного спектру та підтримкою творчих ініціатив наступних поколінь митців.

Розділ 2

Виконавський аспект в жанрі рок-опера в Україні

Жанр рок-опери є яскравим та унікальним мистецьким явищем, яке сформувалося на перетині різноманітних музичних стилів театральнo-драматичних традицій і духу суспільного протесту, властивого періоду кінця 1960-х років. Рок-опера змогла об'єднати масштабність оркестрового звучання та багатошаровість художнього змісту з запальною енергією, ритмом, емоційною насиченістю й вокальною експресією, що притаманні рок-музиці. В українському культурному просторі рок-опера здобула особливу вагу й значущість, ставши не лише лабораторією творчих експериментів, а й важливим засобом соціального та ідейного відгуку, через який висловлювались національно-визвольні ідеї, духовні пошуки та філософські роздуми, попри жорсткий ідеологічний контроль і тиск.

Цей розділ дослідження спрямований на детальний розгляд виконавського аспекту української рок-опери, що є ключовою складовою, без якої жоден жанр не може існувати повноцінно, адже саме артист в цьому контексті виступає посередником між задумом композитора та сприйняттям глядачів і водночас виконує важливу функцію у формуванні гармонійного зв'язку між музично-драматичною концепцією твору та динамічною природою рокової естетики. Саме в цьому жанрі виконавське мистецтво виходить за межі академічного оперного співу, що вимагає не лише технічної досконалості у відтворенні музичного матеріалу, а й потужної сценічної харизми, артистичної пристрасті, глибокого переживання ролі та вміння передавати почуття в манері, притаманній рок культурі. Це вимагає поєднання багатьох навичок, які здатні створювати академічну вишуканість з роковою експресією, що синтезує справжній мистецький феномен. Це поєднання створює унікальний виконавський синтез, завдяки якому народжується нова форма художнього самовираження – цілісний феномен, що поєднує драму, музику та живу енергетику сцени.

2.1. Виконавська специфіка в рок-операх

Жанр рок-опери вимагає від виконавців високої вокальної підготовки для поєднання елементів академічного театру з енергією та вокальними особливостями рок-музики. Це вимагає від виконавців – вокалістів, музикантів та акторів бути універсальними та гармонійно поєднувати технічність та глибоке емоційне наповнення. Солісти рок-опери повинні володіти широким діапазоном, витривалістю та майстерно поєднувати різні вокальні стилі, а саме: рокову вокальну манеру, тобто темпераментний емоційний вокал, що часто супроводжується надрином, який передає сильні емоції, що нагадує естрадно-роковий стиль (виконавці мають володіти криком чи скримінгом, крещендо та шепітом); широкий діапазон та драматизм, тобто вокалісти повинні зберігати значний діапазон і витривалість, які властиві оперному або мюзикловому виконанню, щоб витримувати довгі арії та складні ансамблеві партії; артистична мовленнєва виразність для передачі глибокого національного чи філософського сюжету, де особливу увагу приділено чіткій дикції чи драматичному забарвленню тексту.

Ще однією значущою частиною постановки є акторська складова. Артисти жанру повинні бути універсальними та поєднувати навички драматичної гри, вокалу та хореографії. Виконавці рок-опер повинні володіти перевтіленням у сценічні образи, передавати емоційні стани та психологічні конфлікти героїв. В рок-опері велике значення має сценічна пластика, рух, хореографія та навіть елементи пантоміми, на відміну від традиційної опери. В постановках надають перевагу експресивній і модерній хореографії, які більш відповідають характеру рок-музики, ніж класичні балетні номери. Також можуть додаватися масові танці і навіть бойові сцени. Актор рок-опери повинен мати яскраву енергетику, харизму та здатність утримувати увагу глядача, як це буває на рок концертах.

Музичний супровід українських рок-опер зазвичай характеризується синтезом класичного оркестру з елементами рок-ансамблю, а саме:

електрогітарами, бас-гітарами, синтезаторами та ударними інструментами із академічними складовими, такими як симфонічний або камерний оркестр театру. Таке поєднання музичного супровіду створює багату темброву палітру, об'ємне та потужне звучання, яке підкреслює драматизм подій в постановці.

Музиканти – виконавці інструментальних партій, зокрема гітаристи та клавішники, часто беруть на себе роль аранжувальників, для адаптації академічної партитури до специфіки рокового стилю. Для цього вони повинні мати високу професійну компетенцію та вміння поєднувати елементи різних музичних традицій. В українських постановках часто стають невід'ємною частиною рок-оперного жанру національний інструментарій, наприклад бандура і фольклорні мотиви. Для цього необхідні знання специфіки народної музики. Все це додає музиці національного колориту.

Важливою частиною рок-опери є ансамблі та хор для формування масових сцен та створення ефекту "гласу народу" або коментатора подій, особливо в історичних творах. Хористи мають поєднувати академічну техніку співу та естрадну манеру, бути фізично витривалими для участі в складних хореографічних епізодах, які є невід'ємною частиною драматургії вистави. Показовим прикладом у постановці "Біла ворона" [15] є виконавиця ролі Жанни д'Арк [1, с. 92–101], яка має демонструвати високу драматичну майстерність, вокальну експресію в роковій манері та глибоку драматичну майстерність зі збереженням сценічної витривалості протягом всієї вистави.

Таким чином, специфіка виконавства в рок-опері полягає в універсалізації виконавця та інтеграції різних виконавських стилів, а саме академічного (оперного) та рокового (концертного) [5, с. 41–49]. Для цього від артиста вимагається висока професійність, гнучкість та здатність одночасно бути співаком, актором і танцюристом для створення цілісного художнього образу.

2.2. Виконавський аналіз

Одним з найбільш знакових музичних творів є пісня "Свобода" з рок-опери "Біла ворона" [15], яка була створена композитором Геннадієм Татарченком на лібрето Юрія Рибчинського. Вона займає центральне місце серед програмних композицій цього масштабного драматичного твору, який присвячений героїчному життєвому шляху Жанни д'Арк [1, с. 92–101]. Ця композиція концентрує в собі ідейно-філософське ядро всієї рок-опери, являючи собою боротьбу за свободу, внутрішню віру, жертвність і духовне відродження. Вокально-виконавський аналіз композиції вимагає глибоко розуміння не лише музичної канви, а й драматичного контексту, адже саме через вокальне виконання розкривається еволюція світогляду головної героїні.

Пісня "Свобода" є по своїй суті класичною рок-баладою або рок-гімном, в ній симфонічна масштабність музичних аранжувань поєднується з характерною для рок музики енергійною ритмікою, насиченим тембром електрогітар та експресивністю ударних інструментів. Основою композиції є протиставлення лірично-споглядальної складової та героїчно-пафосної, між якими проходить безперервна динамічна взаємодія. Мелодія композиції характеризується широким діапазоном, патетичним звучанням і гімнічним піднесенням. Це вимагає від виконавиці виняткової вокальної техніки, адже в ній містяться як протяжні фрази з поступовим наростанням динаміки, так і гострі та емоційні акценти у верхньому регістрі. Вокальне виконання вимагає сильного драматичного голосу, який здатен плавно переходити між ліричними моментами та потужними закличними кульмінаціями.

Гармонія композиції побудована на поєднанні простих, але виразних мажорних та мінорно-мажорних акордів. Це створює відчуття духовного очищення, піднесення та героїзму. У кульмінаційних моментах часто застосовуються характерні модуляції, які підсилюють емоційне напруження та надають композиції внутрішньої динаміки. Темп і ритміка композиції відповідають драматургії та варіюються від повільного й урочистого вступу,

який створює відчуття спокою, до прискорення у середній частині, що відображає внутрішню боротьбу, зліт і рішучість.

У драматургії рок-опери пісня "Свобода" займає особливе місце – це кульмінаційна точка, у якій концентровано відображена головна ідея твору: прагнення до свободи, духовної незалежності, віри в ідеали та самопожертви заради суспільного блага. "Свобода" звучить у вирішальний момент, що символізує духовне переродження героїні. Лібрето Юрія Рибчинського наповнене поетичними метафорами, які передають символізм свободи, представляючи її як "крилате слово" чи "чарівну птицю з блакиттю в очах". Текст містить численні заклики до боротьби, віри та внутрішньої сили, оспівує свободу як космічну силу, як невловиму "крилату істину", що підносить людину над страхом і смертю.

Вокально-виконавський аспект композиції є надзвичайно складним та ключовим для втілення образу, а саме для передачі жаги свободи через поєднання емоційної інтенсивності та вокальної майстерності. Найдоцільнішим типом голосу для виконання пісні "Свобода" є лірико-драматичне сопрано (у жіночому виконанні) або тенор з потужним верхнім регістром (у чоловічому). Вокальна партія охоплює діапазон у понад дві октави, який дозволяє передати і внутрішню ніжність героїні, і героїчний підйом. Початкові фрази в середньому регістрі звучать м'яко, з легкою домішкою грудного резонансу, що створює ефект інтимності та внутрішнього монологу. Під час розгортання музичного матеріалу відбувається поступове зміщення вгору — до відкритого, наповненого звучання у верхніх нотах, що відображає зростання емоційного напруження.

Технічно виконання вимагає використання змішаного (мікстового) звучання, яке дозволяє плавно поєднувати грудний і головний резонатори, зберігаючи однорідність тембру в усьому діапазоні. У кульмінаційних моментах часто застосовується белтинг (belting) — притаманна рок-вокалу техніка, що забезпечує потужне, металеве звучання без втрати опори. Також важливим є контроль над диханням: довгі фрази з поступовим crescendo

вимагають глибокого дихання з діафрагмальною опорою, чіткого розподілу повітря та здатності підтримувати стійкий тон у верхньому регістрі.

Тембр голосу артиста має бути пружним, але водночас насиченим та теплим. У першій частині композиції потрібне оксамитове звучання з м'якими атаками звуку, які передають мрійливість та спокійне очікування героїні. У кульмінації, коли звучить слово "Свобода", для розкриття сили духу голос повинен набувати металевого блиску. У цій частині важливе збереження балансу між технічною напругою і художньою виразністю – голос має бути не крикливим, але сильним та наповненим переконаністю і внутрішнім світлом.

Для підсилення ефекту від композиції потрібна динамічна гра – протиставлення між ніжним *piano* у вступі та розгорнутим *fortissimo* у приспіві. Має створюватися ефект духовного піднесення. Використання поступового наростання (*crescendo*) несе глибокий символічний зміст: це не лише музичний прийом, а метафора духовного росту й пробудження внутрішньої сили.

Важливим елементом виконання є артикуляція. Особливий акцент повинен бути на ключовому понятті "Свобода" як головному ідейному символі, проте і кожне слово композиції має звучати не менш виразно. Інтенація слова "Свобода" має бути пристрасною, чіткою, своєрідним зверненням до всесвіту, тобто з легким підвищенням інтенсивності голосу. Використання вібрато на тривалих нотах має підсилювати емоційність звучання та додавати голосу глибини та теплоти.

Ще однією складовою образу є сценічна поведінка виконавця. Повинні бути присутні відкриті жести, пряма постава, виразна міміка. Вони мають показати велич та щирість головної героїні, а також підкреслити її впевненість, натхнення та віру. Духовний злет та спілкування з вищими силами показують очі, які підведені догори або спрямовані вдалечінь. Також композиція може виконуватися в ансамблі. В такому випадку важливим є побудова сценічної взаємодії між солістом, хором і оркестром, що символізує взаємодію

особистості та народу, тобто між індивідуальним і колективним прагненням до свободи.

Отже, пісня "Свобода" є не лише кульмінаційним епізодом рок-опери "Біла ворона", але й символічним узагальненням всієї ідеї твору. "Свобода" духовним та емоційним центром твору, в ній поєднано масштабність симфонічного оркестру, експресію року та поетичну глибину. Її виконання потребує від артиста не лише найвищого професіоналізму, а також щирості і повного занурення у зміст пісні. На мою думку, саме завдяки гармонійному поєднанню акторської експресії, вокальної майстерності та філософському осмисленню образу головної героїні, "Свобода" є потужним гімном духовної сили людини та її гідності.

2.3. Аналіз виконавців пісні «Свобода»

Композиція "Свобода" з рок-опери "Біла ворона" стала одним із справжніх символів української музичної сцени, уособлюючи тему боротьби та духовного визволення. Вона стала унікальним синтезом рокової експресії, величі симфонічного звучання та естрадної щирості. Численні інтерпретації пісні "Свобода" вирізняються різними підходами до жанрового трактування, багатством використаних вокально-виразових засобів, а також різними підходами до жанрового трактування. На цей час у мистецькому просторі "Свобода" живе як у театральних постановках, а саме як втілення образу Жанни д'Арк, так і в концертному – як гімн духовного зросту та людської гідності[1, с. 92–101].

Чи не найвідомішою виконавицею в концертному варіанті пісні "Свобода" є Тамара Гвердцители. Її інтерпретація твору стала класичною. Тамара Гвердцители трактує її за симфонічно-гімнічним типом [2, с. 4–5], у її виконанні рокові елементи майже не помітні, а переважає велична, святково-урочиста атмосфера, де домінує оркестрова масштабність і піднесена тональність, перетворюючи пісню на духовно-музичну декларацію. Голос

Гвердцителі є насиченим і глибоким, він тяжіє до мецо-сопрано або контральто. Її вокал відзначається широким диханням, стійким легато і стриманим, але виразним вібрато. Вона будує фразу з особливою внутрішньою зосередженістю, надаючи слову "Свобода" значення сакрального символу. У її виконанні пісня звучить як вселюдський гімн духовній силі, істині та благородству, тобто пісня звучить у монументальному академічно вивіреному звучанні. Це підносить її над часом.

Інший художній підхід ми бачимо у виконанні Наталії Сумської, першої виконавиці ролі Жанни д'Арк у постановці Сергія Данченка 1991 року. Її інтерпретація є справжнім драматичним реалізмом рок-опери, де поєднуються вокал та акторська гра, тобто вокальна експресія та психологічна глибина. У виконанні Сумської "Свобода"- це внутрішній монолог Жанни д'Арк, перед якою постає необхідність зробити вирішальний вибір між страхом і вірою. Голос співачки відзначається пронизливим яскравим тембром, у якому відчувається болісна щирість, нервова енергія та відданість ідеї, доведена до фанатизму. У її арсеналі є елементи рокового вокалу, такі як гострі атаки звуку, відкрите грудне звучання, легка хрипота, емоційні вигуки, які передають усю жагу до боротьби та трагізм ситуації. У кульмінації голос Наталії Сумської доходить до межі крику, і це створює ефект катарсису, тобто звільнення через страждання. Завдяки такій манері артистка створює образ Жанни д'Арк як живої особистості, яка страждає, чий голос є криком душі, а не тільки частиною музичної партитури. Поєднання співу та драматичної гри робить виконання Наталії Сумської експресивним і неповторним.

У сучасних інтерпретаціях твір отримав нове звучання. В оновленій театральній версії постановки однією з яскравих виконавець стала Юлія Войс, яка у своїй інтерпретації ролі Жанни д'Арк поєднує рокову експресію з елементами мюзиклу. Її виконання наближується до сучасної театральної школи, де велике значення мають як вокальні, так і сценічні засоби виразності, а саме жести, погляд, пластика. На мою думку, Войс надає пісні більш ліричного звучання, роблячи акцент на внутрішніх переживаннях героїні, на її

тендітності та вірі. Її виконання поєднує у собі технічну свободу, легкість верхніх нот і контрольоване використання белтингу. Ці прийоми додають сучасного забарвлення та психологічної достовірності. Цей підхід створює баланс між традиційною рок-оперною драматургією та новою естетикою емоційної відвертості, акцентує ліричність певних фрагментів і мелодійність композиції, залишаючи драматизм основного задуму.

Іншу, естрадно-рокову версію "Свободи" надає Наталія Могилевська, яка представила її концертну трактовку. Виконання Могилевської поєднало в собі потужну енергетику, сучасне аранжування та щире емоційне подання. Чітка артикуляція, виразні динамічні контрасти, сильне опорне дихання та активне використання міксту наближає вокальну манеру виконавиці до поп-року. Своїм виконанням вона трансформує посил пісні у патріотичний і громадянський гімн, не відтворюючи при цьому історичний контекст рок-опери. Цим вона звертається до сучасної аудиторії та подій нашого часу. Її інтерпретація пісні показує універсальність ідей та свободи, робить її сучасною, патріотичною та суспільно-значущою, а не лише театральною [10, с. 22–25].

В цій частині дослідження я визначила, що кожна із виконавиць пісні "Свобода" принесла власне бачення різних граней цього твору, який багато в чому є символічним. У виконанні Гвердцители – це урочистий гімн ідеалам людства; для Сумської – крик душі та героїчний протест; для Войс – емоційна драма; для Могилевської – патріотичне звернення до суспільства. Усі ці інтерпретації, незалежно від стилю та часу, об'єднує одна спільна риса – розуміння величчя поняття свободи як найвищої духовної цінності, яка запалює людину на творчість, внутрішнє оновлення та боротьбу. Завдяки можливості різної виконавської інтерпретації пісня "Свобода" не втрачає своєї актуальності та залишається в українській музичній культурі символом боротьби, незламності, віри.

Висновок до розділу 2

У цьому розділі дослідження я визначила основні художньо-естетичні та виконавські особливості пісні "Свобода" з рок-опери "Біла ворона" Геннадія Татарченка на лібрето Юрія Рибчинського у прочитанні виконавець у різні часи. В процесі аналізу я встановила, що цей твір є одним із ключових номерів рок-опери та розкриває не лише ідейно-тематичний зміст усього твору, а й є його філософським ядром – уособленням прагнення людини до свободи через духовне звільнення та самопожертву заради вищих ідеалів.

Мною було визначено, що вокально-виконавська структура композиції відзначається складністю, широким динамічним і тембровим діапазоном, поєднанням лірико-драматичного та героїчного початку. Виконавцеві необхідно володіти не лише технічною досконалістю, але й глибоким емоційним розумінням образу, адже саме через вокальну експресію розкривається внутрішній світ героїні та основна ідея твору.

Також у цьому розділі я визначила специфіку різних прочитань пісні "Свобода" різних артисток – Тамари Гвердцители, Наталії Сумської, Юлії Войс та Наталії Могилевської. Кожна з них показує власне бачення образу Свободи: від урочисто-гімничного виконання до глибоко драматичного та сучасного естрадного звучання. Завдяки цьому твір є універсальним в своїй емоційній мові та здатен набувати нового забарвлення залежно від виконання.

Таким чином, я дійшла висновку, що пісня "Свобода" – це не лише центральний елемент рок-опери "Біла ворона", але й самостійний символ українського національного прагнення до незалежності. Вона поєднує в собі театральність, потужний вокально-драматичний потенціал та філософську глибину. Багатоплановість пісні та можливість різних виконавських трактувань підтверджують значення цієї композиції як художнього феномену, який несе універсальний посил – віру в людську гідність, силу духу і свободу.

Висновки

У цій роботі я дослідила жанр рок-опери як синтетичне мистецьке явище, що поєднує у собі елементи академічної музики, театру, драми та рок-культури. Я визначила, що рок-опера – це особлива форма музично-сценічного мистецтва, що поєднує у собі масштабність оперної дії, глибину філософсько-драматичного змісту й емоційну насиченість рок-музики. Саме це поєднання зробило жанр визначним культурним феноменом, який відображає духовні, соціальні та психологічні процеси своєї епохи.

У процесі дослідження я відстежила історичні передумови виникнення рок-опери як жанру, простежила основні етапи його розвитку у світі та в Україні і визначила, що цей жанр не тільки став експериментом у музичному мистецтві, а виявився потужним інструментом художнього самовираження митців. Я встановила, що українська рок-опера ввібрала в себе світові музичні тенденції, інтегрувавши в них національні традиції та фольклорні інтонації. Саме це зумовило її самобутність і надало глибокого духовно-патріотичного змісту.

Важливе місце у роботі я відвела дослідженню виконавського аспекту жанру, оскільки саме виконавець є посередником між авторським задумом і глядацьким сприйняттям. Мною було визначено, що виконавська специфіка жанру рок-опери полягає у поєднанні академічного вокалу та характерної для рок-музики емоційності, свободи звуковидобування, гнучкості динаміки й акторської майстерності. Виконавець рок-опери повинен бути універсальним артистом, який поєднує спів, драматичну гру, сценічну пластику і рух для створення цілісного сценічного образу.

У цьому дослідженні було виявлено, що особливе місце в українській рок-оперній традиції посідає твір Геннадія Татарченка на лібретто Юрія Рибчинського "Біла ворона", а пісня "Свобода" є його драматургічним та емоційним центром. У процесі вокально-виконавського аналізу мною було визначено, що композиція "Свобода" уособлює в собі ідею боротьби, внутрішньої сили та духовного визволення через поєднання симфонічної

масштабності, рокової динаміки та філософської глибини. Я дійшла висновку, що для виконання цього твору, як і інших рок-опер, виконавці повинні володіти високою технічною майстерністю, широким діапазоном, вмінням володіти тембром, динамікою, змішаним звучанням і прийомами рок-вокалу.

В ході аналізу різних інтепретацій пісні "Свобода" у виконанні Тамари Гвердцители, Наталії Сумської, Юлії Войс та Наталії Могилевської я визначила, що кожна виконавиця показала власне бачення образу Свободи: від уро\чисто-гімнічного трактування до глибоко-драматичного та сучасного естрадного звучання. Завдяки цьому пісня продемонструвала свою універсальність і здатність до переосмислення в різних художніх та історичних контекстах.

Таким чином, у цій роботі я дійшла висновку, що рок-опера є важливим елементом українського музично-сценічного мистецтва. В ній поєднані академічна традиція з новими формами сценічного мислення, але при цьому зберігає вона свою національну ідентичність. Рок-опера не лише розширила межі музично-театрального жанру, а й стала потужним засобом духовного самовираження, у якому свобода, людська гідність та віра є вічними цінностями, які надихають митців і слухачів усіх поколінь.

Список використаних джерел

1. Войс Ю. Інтерпретаційна еволюція образу Жанни д'Арк [1, с. 92–101] у сучасній українській рок-опері // Музичне мистецтво і культура. — 2022. — Вип. 38. — С. 92–101.
2. Гвердцители [2, с. 4–5] Т. Інтерв'ю про виконання пісні “Свобода” // Культура і життя. — 2018. — № 7. — С. 4–5.
3. Гриценко В. Рок-опера як форма музично-театрального синтезу: історія та сучасність // Мистецтвознавчі записки. — 2020. — № 37. — С. 102–111.
4. Гузій І. Еволюція вокального мистецтва [4, с. 78–85] у синтетичних жанрах музичного театру // Українське музикознавство. — 2019. — Вип. 45. — С. 78–85.
5. Гуменюк І. Проблеми виконавства [5, с. 41–49] в українській рок-опері // Культура і сучасність. — 2017. — № 2. — С. 41–49.
6. Данченко [6] С. Постановка рок-опери “Біла ворона [15]” у Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка // Архів театру. — 1991.
7. Кияновська [7, с. 85] Л. Виконавське мистецтво: традиція та новаторство. — Львів: ЛНМА ім. М. Лисенка, 2014.
8. Кияновська [7, с. 85] Л. О. Українська музична культура ХХ століття. — Львів: Сполом, 2010.
9. Козирєва Т. Музичний театр [9] ХХ–ХХІ століть: нові форми, жанри, тенденції розвитку. — Київ: КНУКіМ, 2018.
10. Могилевська [10, с. 22–25] Н. Свобода як життєва позиція: творче осмислення рок-опери “Біла ворона [15]” // Музика і час. — 2020. — № 9. — С. 22–25.
11. Муха А. Історія української музики [11] ХХ століття. — Київ: Наукова думка, 2008.

- 12.Пальваль Ю.-В. Рок-опера в історії музичної культури України. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених: «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (20-21 листопада 2025 року). ХДАК. Харків, 2025.
- 13.Рибчинський [12] Ю. Поетика української пісні: вибрані тексти та коментарі. — Київ: Мистецтво, 2015.
- 14.Ржевська [13] О. Сценічна інтерпретація вокального твору: естетичні та педагогічні аспекти. — Харків: ХДАК, 2016.
- 15.Станкович [14, с. 12–15] Є. Музичний театр [9] і сучасність: від симфонії до рок-опери // Музика. — 2012. — № 4. — С. 12–15.
- 16.Татарченко Г., Рибчинський [12] Ю. Біла ворона [15]: рок-опера [3, с. 102–111] у двох діях [Ноти / Лібрето]. — Київ: Музична Україна, 1991.
- 17.Ушакова О. Синтез мистецтв [16] у музично-сценічних жанрах другої половини ХХ століття. — Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011.
- 18.Шевченко [17, с. 59–67] В. Психологія сценічного перевтілення співака у музично-драматичному театрі // Вісник КНУКіМ. — 2021. — Вип. 43. — С. 59–67.
- 19.Bowman [18] J. (ed.) Rock Opera: From “Jesus Christ Superstar” to Modern Stage Forms. — London: Routledge, 2016.
- 20.Encyclopedia of Rock and Opera Music [19]. — New York: HarperCollins, 2015.
- 21.Smith [20] M. The Art of Rock Performance: Vocal Techniques and Stage Energy. — New York: Oxford University Press, 2019.